

Дружина керувалася загальними зборами членів ДПД, члени якої користувалися однаковим правом голосу, а також виконавчим комітетом дружини. Загальні збори дружини були щорічними, періодичними, надзвичайними. Їх відкривав голова виконкому колективу вогнеборців. Для проведення обирали спеціального голову та секретаря. Загальні збори розглядали усі питання, пов'язані з діяльністю дружини, а саме: «1. Визначення терміну для скликання чергових річних зборів. 2. Обрання членів виконавчого комітету дружини. 3. Обрання членів ревізійної комісії. 4. Звільнення або усунення до виборчого строку членів виконкому та членів ревізійної комісії. 5. Визначення розміру членських внесків. 6. Встановлення порядку приймання в члени дружини. 7. Виключення членів зі складу дружини. 8. Розгляд та затвердження річного звіту дружини, а також кошторису прибутків та видатків на майбутній рік. 9. Приймання постанов про придбання та відчуження майна. 10. Призначення нагороди службовим особам дружини. 11. Дозвіл на видатки, не передбачені кошторисом. 12. Введення форменого одягу та членських внесків. 13. Призначення дружинникам матеріальної допомоги. 14. Розгляд скарг, поданих на членів дружини. 15. Прийняття постанови про ліквідацію дружини» [3, с. 5].

Для законної сили рішень зборів необхідна була присутність не менше третини членів ДПД, в окремих випадках мала була присутня половина колективу. Рішення приймалися шляхом голосування арифметичною більшістю голосів, окрім питань про припинення діяльності дружини, про зміни в статуті ДПД, про виключення членів. У цих випадках рішення приймалося за умови голосування більшої половини членів дружини. Порядок повідомлень про скликання загальних зборів, їх проведення, процедура голосування визначалися загальними зборами. Протоколи зборів вносилися в спеціальну книгу, підписувалися головою, секретарем і мінімум двома присутніми на зборах членами колективу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали про діяльність пожежно-страхових комісій, пожежних дружин (1921 р.). *Державний архів Сумської області*. Фонд Р-5572. Опис 1. Справа 87. 214 арк.
2. Матеріали Центральної міжвідомчої комісії по боротьбі з пожежами. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління*. Фонд 5. Опис 2. Справа 579. 267 арк.
3. Нормальний статут добровільної пожежної дружини з додатком інструкції та положення про добровільні пожежні організації в УСРР. Харків : Друкарня «Український робітник», 1925. 54 с.

ІСТОРИК В ІДЕЙНИХ ПЕРЕТВОРЕННЯХ ХІХ СТОЛІТТЯ: ІНТЕЛІГЕНТ *VERSUS* ІНТЕЛЕКТУАЛ?

Мудрий Мар'ян

Львівський національний університет імені Івана Франка
кандидат історичних наук, доцент кафедри новітньої історії України
імені Михайла Грушевського

Історія не відбувається поза людиною, без її участі. У ХІХ ст. за всіма модернізаційними змінами, навіть найзагальнішими, стояли конкретні люди,

здебільшого візйонери й виконавці в одній особі. Для позначення середовища цих діячів в українській історіографії та й загальному мовленні зазвичай використовують слово «інтелігенція». Утім, останнім часом у наукову мову активно проникає слово «інтелектуали». Зрозуміти різницю між цими поняттями можна, відокремивши раціональність від інтелектуалізму, адже це різні способи ставлення до світу: якщо розум спрямований на дослідження, пізнання й опис світу, то інтелект – на творення нових уявлень, конструкцію та реконструкцію світу. За конкретних обставин українського ХІХ ст. інтелектуалізм та раціональність тісно перепліталися.

Обидва слова – «інтелігент» та «інтелектуал» – увійшли в ужиток у ХІХ ст., коли виникла потреба відділити розумові здатності високого рівня від простого вміння читати, яке стало доступне багатьом. Звичайно, розумова діяльність людини, на позначення якої ці слова почали використовувати, мала значно глибше історичне коріння. Утім, попри все, вона була явищем нового часу, відображаючи переконання про взаємозв'язок ідей і вчинків як рушійв суспільного розвитку. Виокремлення інтелектуальної діяльності (у сучасному розумінні) з-поміж інших видів розумової роботи можна завдячувати англійському і французькому Просвітництву. Відтак слово «інтелект», що мало латинське походження (лат. *intellego* – «розуміти, відчувати, пізнавати»), поширилося в Європі через англійську і французьку мови.

Поняття «інтелектуал» утверджувалося в мовній практиці повільно. Тривалий час воно конкурувало з поняттям «літератор» і використовувалося (частіше в множині) переважно в іронічному значенні – на позначення осіб, які заперечують думку більшості. Лише в ХХ ст. термін «інтелектуал» набув позитивного значення. Це пов'язано з тим, що особи, яких називали інтелектуалами, здобули авторитет завдяки своєму впливу на суспільство, захисту справедливості й відповідної системи цінностей. Переносючи сучасне значення слова «інтелектуал» на українську історію ХІХ ст., будемо дотримуватися такого визначення: інтелектуал – творча особа з критичним способом мислення, схильна до аналізу, розмірковування, формулювання соціальних і культурологічних цінностей суспільства. Інтелектуал бере участь у політиці, щоб захистити конкретну пропозицію, певну систему цінностей або засудити несправедливість.

Найбільш продуктивним для історика, як можна думати, є погляд на діяльність інтелектуалів ХІХ ст. крізь призму соціальних змін і формування ринку розумової праці. У соціальному плані інтелектуали були частиною інтелігенції – статусної верстви, яка діє на користь суспільства, характеризується інтелектом і патріотизмом. Українці орієнтувалися на польське розуміння інтелігенції. І навіть першість у використанні слова «інтелігенція» належить польському вченому, публіцисту і політику Каролу Лібельту (у праці «Про любов до Вітчизни», пол. «O miłości Ojczyzny», 1844 р.), який ужив його в значенні верстви добре освічених людей, які беруть на себе моральне лідерство (нім. *Intelligenz* – «інтелект», «розумові здібності») [8, с. 80]. І хоча тоді реальний вплив національної інтелігенції на рішення імперської влади був рідкістю, це була та група, яка вміла від імені народу-нації голосно сказати про свої симпатії та заявити претензії.

* * *

В останні два-три десятиліття українська історіографія зробила значний крок уперед у дослідженні середовища національної інтелігенції «довгого» ХІХ ст. Сьогодні вже цілком зрозуміло, що в ХІХ ст. українські діячі розглядали культуру як основний

простір комунікації з народом і що саме в той час були закладені інтелектуальні основи модерного українства. Однак наявний стан історіографії ще не можна вважати достатнім для творення завершеного повного образу інтелігенції. Більшість досліджень, де інтелігенція виступає спеціальним об'єктом уваги, хронологічно зосереджені на зламі ХІХ–ХХ ст., а тематично – на питаннях повсякдення інтелігенції. Кількісно переважають публікації, які стосуються південноукраїнської Галичини. По суті, досі чи не єдиним відносно цілісним історіографічним «портретом» української інтелігенції ХІХ ст. залишається праця Георгія Касьянова, видана ще 1993 р. [3].

На тлі відчутного браку узагальнень з історії української інтелігенції ХІХ ст. виразно контрастують численні ґрунтовні дослідження, сфокусовані на питаннях біографістики. Вони фактично також є дослідженнями з історії інтелігенції, ба більше – увиразнюють групу інтелектуалів, тобто осіб, які творили нові смисли. На це спрямований і видавничий проєкт «Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія». Поступово набуває поширення в Україні напрям інтелектуальної історії [7]. Ученим, який одним із перших намагався застосувати дослідницький інструментарій з інтелектуальної історії до вивчення українського минулого, зокрема ХІХ ст., був Іван Лисяк-Рудницький – історик і публіцист, який працював у США і Канаді [9]. Аналіз інтелектуальних основ модерної України дав Лисяку-Рудницькому змогу періодизувати українське ХІХ ст., поділивши його на три «доби»: шляхетську, народницьку та сучасну (модерністичну, за термінологією самого історика). Сучасні історики, звертаючись до питання інтелектуальних витоків модерного українства, наголошують на відкритому, рухливому, тобто мережевому, характері українського суспільства ХІХ ст. [4].

Сьогодні набуло поширення поняття «публічний інтелектуал», тобто йдеться про особу, яка в додаток до академічної кар'єри бере участь у публічному дискурсі. За визначенням Миколи Рябчука, «публічні інтелектуали – це люди розумової праці, які мають певне публічне ім'я й авторитет і мають достатню відвагу та компетентність висловлюватися публічно з найрізноманітніших суспільно важливих питань. У цьому сенсі вони є певною суспільною інституцією – інституцією громадянського суспільства, яка а) дає в популярній формі фахову оцінку проблем та шляхів їхнього вирішення; б) встановлює певну ієрархію цих проблем, структуризує їх у суспільній свідомості; і в) задає суспільству не лише інтелектуальні, а й певні моральні стандарти мислення та поведінки» [6]. Історики Андрій Заярнюк і Остап Середя вказують на такі якості українських інтелектуалів ХІХ ст., як розвинута уява, здатність артикулювати ідеї, розробляти плани та спілкуватися. Таких людей найчастіше можна було знайти серед письменників, учених, політиків, а також сільських учителів, парафіяльних священників, студентів, службовців у містах [10, с. 5–6].

* * *

Поряд з поетами і письменниками на інтелектуальному Олімпі українського (та й не тільки українського) ХІХ ст. знаходилися історики. Історія тоді стала ключовою умовою і засобом формування новочасного суспільства, побудованого як національна спільнота. Без зусиль, спрямованих на (від)творення та вивчення історії, не було б сучасних націй. У ХІХ ст. історичний наратив перетворився на спосіб організації не тільки культурного, а й соціального та політичного просторів [2, с. 19–20]. Історики створювали відчуття спільності (насамперед через героїзацію) й давності минулого, обґрунтовували правомірність територіальних, статусних, культурних та інших

претензій. А найважливіше, що робили історики, так це осмислювали зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім. Під таким кутом зору всю українську історіографію «довгого» XIX ст. можна розділити на два періоди, умовною межею між якими стали 1840-ві роки: якщо до цього часу головний настрій творів визначала ностальгія за «втраченим минулим», то надалі з'явилися такі категорії, як «сучасність» і «майбутнє». У результаті осмислення наявного стану спільноти і творення бажаного образу її майбутнього стало вісью історичних текстів.

Від кінця XVIII ст. до 1840-х років виразниками і рушіями національних ідей в українській історіографії стали три великі наративи: «Історія русів» невідомого автора (злам XVIII–XIX ст.), «Історія Малої Росії» Дмитра Бантиша-Каменського (1822 р.) та «Історія Малоросії» Миколи Маркевича (1842–1843 рр.). Ці праці – найбільш ранні цілісні бачення українською інтелектуальною елітою власної історії – відображали погляди української дворянської інтелігенції, яка походила з давніх козацько-старшинських родів. Для неї характерними були генеалогічні пошуки, глухі спомини про політичну автономію (Гетьманщину) і старі привілеї, підкреслений козацький патріотизм. Так чи інакше, ця українська шляхта – тобто нащадки козацької старшини, які отримали в Російській імперії права дворянства, – намагалася узгодити, якимось синтезувати козацький, шляхетський та імперський (по суті, великодержавний російський) компоненти історії України. Водночас названі історичні праці підготували ґрунт для одного з найважливіших інтелектуальних перетворень першої половини XIX ст. – історії козаків як політичного організму і корпорації на історію окремого народу-нації [1, с. 194–197].

«Гетьманолубство» і «козаколюбство» українського дворянства мало вплив на світогляд молоді інтелігенції, заклало основи її «українолюбства» і «народолубства». Від середини XIX ст. і до Першої світової війни в українській історіографії панували постаті чотирьох істориків: Миколи Костомарова (1817–1885), Володимира Антоновича (1834–1908), Михайла Драгоманова (1841–1895) і Михайла Грушевського (1866–1934). Ніхто з них не був суто кабінетним ученим, усі більшою чи меншою мірою поєднували фахове заняття історією з громадською і навіть політичною діяльністю, тож зчаста перетинали межу між писанням і творенням історії. Костомаров був випускником Харківського університету, Антонович, Драгоманов і Грушевський – Київського. У працях Костомарова вперше на історичному матеріалі з'явилася візія майбутнього України, твердження про «дві руські народності» та визначальну роль народу в історії. У дискусіях, часом гострих, між Драгомановим і Антоновичем постало питання про взаємодію політичних і культурних підвалин національного руху, традиції та новаторства. Грушевський, спираючись на ідею народу як рушія історії, а також розвиваючи запропонований для практичного вжитку Антоновичем термін «Україна-Русь», створив цілісну концепцію національної історії України, остаточно відмежувавши її від російської історії [5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркуша О., Кондратюк К., Мудрий М., Сухий О. Час народів. Історія України XIX століття / за заг. ред. М. Мудрого. Львів: ЛНУ імені Івана Франка; Літопис, 2016. 408 с.
2. Аркуша О., Мудрий М. Історичні дослідження в інтелектуальних та політичних контекстах південноукраїнської Галичини. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2014. Вип. 50. С. 19–41.

3. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX століть: соціально-політичний портрет. Київ: Либідь, 1993. 176 с.
4. Колесник І. І. Інтелектуальне співтовариство як засіб легітимації культурної історії України. XIX століття. *Український історичний журнал*. 2008. № 1. С. 169–193.
5. Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського. Київ: Критика, 2011. 600 с.
6. Рябчук М. Про роль публічного інтелектуала в суспільстві [30.12.2010]. URL: <https://cutt.ly/qw39mFrh> (дата звернення: 01.04.2024).
7. Ясь О. Інтелектуальна історія. *Нариси з соціокультурної історії українського історієписання: субдисциплінарні напрями*. Київ: Інститут історії України НАН України; Генеза, 2018. С. 5–59.
8. Jedlicki J. Błędne koło (1832–1864). Warszawa: Instytut Historii PAN; Wydawnictwo Neriton, 2008. (Dzieje inteligencji polskiej do roku 1918 / pod red. J. Jedlickiego. T. 2). 322 s.
9. Rudnytsky I. L. The Intellectual Origins of Modern Ukraine. *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S.* Vol. VI. 1958. No. 3/4 (21–22). P. 1381–1405 (= Rudnytsky I. L. The Intellectual Origins of Modern Ukraine. *Essays in Modern Ukrainian History by Ivan L. Rudnytsky* / ed. P. L. Rudnytsky. Edmonton, 1987. P. 123–141).
10. Zayarnyuk A., Sereda O. The Intellectual Foundations of Modern Ukraine: The Nineteenth Century. London – New York, NY: Routledge, 2023. VIII+204 p.

ФУНДАМЕНТАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ У ВИМІРАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Рудишин Сергій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор педагогічних наук, кандидат біологічних наук,
професор кафедри теорії і методики викладання природничих дисциплін

Сталий розвиток (СР) – *sustainable development* – передбачає механізм розвитку суспільства, який здатен задовольнити сьогоденні потреби населення, не ставлячи під загрозу благополуччя прийдешніх поколінь. Нині СР є метою і безальтернативним шляхом розвитку людства, а наука й освіта – дієвими інструментами обґрунтованого схвалення рішень для його досягнення. Актуалізують проблематику національної освіти для сталого розвитку (ОСР) такі чинники: 1) Україна інтегрується в європейський освітній простір, де проблема ОСР є однією з пріоритетних; 2) освіта відіграє багатофункціональну роль у трансформації суспільства до сталого розвитку, а вчитель/викладач є реалізатором цих функцій; 3) підготовка фахівців на засадах ОСР визнана міжнародною спільнотою такою, що не повною мірою сприяє реалізації Стратегії ЄЕК ООН з ОСР та завдань Глобальної програми дій із ОСР; 4) ОСР в Україні досі не посіла належного місця у професійній підготовці майбутніх вчителів/фахівців інших галузей [1, 2, 4, 5, 7, 10].

Виходимо з того, що поняття «фундаменталізація» передбачає існування певної основи – фундаменту, бази головного, істотного, що лежить в основі побудови будь-чого. Фундаментальне знання об'єднує різні аспекти об'єкта вивчення у певні образи, поняття, закони, які в кожному конкретному випадку можуть бути ефективно